

ANTAKYA'DA MİSYON VE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Dr. Yaşar DEMİR*

Öz

Osmanlı Devleti'nin sağladığı hoşgörü ortamı sayesinde Misyon, Osmanlı toprakları üzerinde okullar, dini ve sosyal kurumlar kurarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Önceleri amaç, sadece kendi dini inançlarını yaymak iken, sonraları büyük devletlerin çıkar çatışmaları yüzünden siyasi ilişkilerin içine girmişlerdir. Antakya tüm dini cemaatlerin aktif oldukları yer olarak öne çıkmıştır. Sahip olduğu dîn öneminin yanında jeopolitik açıdan da çok önemli bir yer olarak, büyük devletlerin iştahlarını kabartmıştır. Sonuçta Batılı güçler buradaki dini cemaatleri kendi taraflarına çekmek için birbirleriyle rekabet etmişlerdir.

Misyon'a bağlı gruplar bir asır boyunca eğitim, sağlık ve sosyal alanda çalışmalarda bulunmuşlardır. Sosyal faaliyetlerle birlikte dini çalışmalarını da sürdürmüşler ancak esas hedef olan müslümanları hıristiyanlaştırma gayelerine ulaşamamışlardır. Bunun yerine Katolik gruplar başka mezheplere mensup milletleri, Protestanlar da Katolik ve Ortodoksları kendi mezheplerine çevirme yönünde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Anahtar kelimeler: Misyon, misyonerler, Antakya, Katolikler, Ortodokslar, Protestanlar,

MISSION AND MISSIONARY ACTIVITIES IN ANTIOCH (ANTAKYA)

Abstract

Due to the tolerant environment offered by the Ottoman Empire Mission, carried out its activities on the Ottoman soils through founding schools, religious and social institutions. Whereas in the beginning, the whole goal of those activities was to practice their religious beliefs, later Mission became a tool in the great powers struggles. Antioch was prominent for its diverse religious make – up. Moreover, its strategic location and geopolitic importance attracted the attention of great Powers. As such, Western powers competed among themselves for establishing closer relations with religious groups in the city. Groups affiliated with Missions were active in educational, health and social activities for centuries. However, they failed in their goal of Christianizing Muslims. Instead, they focused on Catholics, Protestants, Orthodox and other religious groups and tried to convince them to convert to their belief.

Key Words: Mission, Missionary, Antioch (Antakya), Catholics, Protestans, Orthodox.

Giriş

Misyon, Hıristiyan din adamlarına göre İsa'nın şeriatında her zaman devam edecek bir olgudur. Hıristiyanlığın resmi din olmasıyla birlikte daha önce spiritüel anlamı daha çok vurgulanan Misyon kavramı kurumsallaşmış, din ve dünyanın tek hakimi Papa'nın kontrolünde devlet politikası olmaya başlamıştır. Haçlı seferleri, diğer ülkelere yapılan

*Strasbourg Üniversitesi, Sanat, Tarih ve Avrupa Medeniyetleri Bölümü, dr.yasardemir@gmail.com

seyahatler, kolonizasyon çalışmaları ve bunların sonucunda meydana gelen diplomatik ve ekonomik münasebetler hep Misyon kavramı içerisinde telakki edilmiştir. Misyon, tarihçilere göre ise dini çevrelerden biraz farklı değerlendirilmektedir. İsa'nın emrini yerine getirme veya kısaca, kilisenin sınırlarını genişletme işi olarak tanımlanmaktadır. Teologlara göre ise, İsa'ya daha fazla insan kazandırmak için kilise tarafından gönderilen insanlara misyoner, bu işi yürüten kuruma da Misyon denilmektedir.¹

Misyon'un en etkin ve organize bir şekilde faaliyet gösterdiği dönem Osmanlılar dönemidir. 15. yy'da Osmanlı Devleti dünyada tek güç olmaya başlayınca kendi topraklarındaki Hıristiyan varlığının din işlerinin yürütülmesini stratejik olarak kendine yakın gördüğü Fransa'ya bir nevi tevdi etmiştir. Böylece Kutsal İttifak'ı yine dini kavramlar kullanarak parçalamıştır. Kapitülasyonlarla birlikte gelişen konjonktürde Fransız hâmilîği kavramı doğmuştur.² Fransa'nın koruması altında Misyon, Osmanlı Devleti üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. (protectorat français) Gittikçe yayılan ve kurumsallaşan Misyon, diğer Hıristiyan milletlerin dini ve sosyal faaliyetlerini de kapsamaya başlamış, öyle ki Misyon yönetiminde Fransız korumasına tabi bütün milletlere Frenk milleti denmiştir. (nation franque) XIV. Louis ile başlayan Misyon'un Osmanlı'da yerleşme süreci Fransa kontrolünde hızla devam etmiştir.

Misyon'un hemen hemen tüm gruplarının faaliyet gösterdiği Kudüs'ten sonra en önemli yer Antakya'dır. Böylesine tarihi geçmişe ve dini öneme sahip olmasına rağmen Antakya'da Misyon'un faaliyetleri hakkında kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Araştırmamız büyük ölçüde Fransız Dışişleri arşivinde bulunan belgelere dayanmakta, Antakya'da Misyon ve faaliyetleri konusunda yeni bilgiler içermektedir. Bu sayede Antakya'da faaliyet göstermiş Misyon'un tarihi üzerine dikkati çekerek daha detaylı araştırmaların yapılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

İlk olarak Katolikler XIV. Louis zamanında faaliyete başlamışlardır. 1622'de Vatikan'da Misyon bakanlığı kurulmuş, bunu Paris'te *Yabancı ülkeler Misyonu Derneği*'nin kurulması takip etmiştir. Bu dernek Osmanlı Devleti'ne birçok misyoner göndermesiyle ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri olan Fransiskanlar, Osmanlı hoşgörüsü sayesinde Yakın Doğu'da çoğalmaya başlamışlardır.³ Ancak ilk manastır kuranlar Suriye, Filistin ve Kıbrıs'ta faaliyet gösteren Kapusenler olmuştur. Kapusenler'in çalışmalarından memnun olan XIV. Louis, 1673'de onlara İstanbul'da büyükelçilik binasının yanında bir yer tahsis ettirdi.⁴ Böylece resmi olarak misyonerleri desteklemiş oldu. Nihayet 1740'da Kapitülasyonlar'ın sürekli hale getirilmesiyle birlikte birçok konsolosluk açan Fransa, bundan sonra tüm Misyon'un işleriyle resmi olarak konsolosluklarının vasıtasıyla ilgilenmeye başlamıştır.

Bütün bu desteklere ve serbestliklere rağmen Antakya civarında Müslümanlıktan Hıristiyanlığa dönen Müslüman kaydına rastlanmamıştır. *Action chrétiens* adlı süreli yayında belirtildiğine göre bir kaç Alevi'nin Hıristiyan olması dışında herhangi bir din değiştirme yaşanmamıştır. Bunun sonucunda Misyon, Katolik olmayan diğer Hıristiyan gruplarına yönelmiştir.⁵ Bu yönelme Hıristiyan toplumlarla diğer devletler arasında yeni politik gerilimlere yol açtı. İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Almanya gibi, büyük devletler, Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için dini cemaatlerle politik ilişkiler kurmuşlar ve dini cemaatlerin ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında onlara yardımcı olmuşlardır. Kuşkusuz

¹Dictionnaire du Théologie, s. 1866.

²Jean Riffier, *Les œuvres françaises en Syrie 1860-1923*, Paris, l'harmattan, 2000, s.212.

³İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.3, Ankara, 1983:s. 117-119.

⁴İlknur Polat, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullar*, İstanbul, Ocak yayınevi, 1983, s.1.

⁵Hidayet Vahhaboğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, İstanbul, Boğaziçi yay., 1997, s.67.

bölgenin jeopolitik önemi, yabancı devletleri dini gruplar üzerinden politikalarını yürütmeye itmiştir.

Gelişen süreçte misyoner okulları Osmanlı devlet adamlarınca kanıksanır olmuştur. Nitekim elitler ancak bu okulların açılmasıyla Osmanlı'nın politik ve ekonomik olarak gelişeceğini düşünmüşlerdir. Bunun sonucunda memleketin her tarafında tüm Hıristiyan grupların okul açmalarına izin verildi. Bu iyi niyetli yaklaşımdan yararlanan Misyon ve kurumları, tüm memalik-i Osmani'de hızla yayılmaya başladı. Kurumların ve grupların sayılarının büyük boyutlara ulaşması, devleti bunları kontrol altına almak için şartnameler hazırlamaya itmiştir. Sonuçta Adliye Nazırlığı 1869'da meşhur maarif nizamnamesini hazırlamıştır.⁶

Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın deklarasyonu Misyon'a bağlı kurumların açılmasında tarihi bir dönemeç olmuştur. Resmi olarak tüm Fransız okulları ve Misyon tarafından kurulan tüm kiliseler tanınmıştır. Burada öne çıkan husus, tüm resmi makamlarca tanınan kurumlara, kiliselerine onarma, yenileme, geliştirme haklarının verilmesidir. Önceleri bu işlerde Osmanlı yöneticilerinin isteksiz tavrı söz konusuydu. Belirlenen haklardan başka, Fransız korumasında (protectorat français) bulunan tüm bu dini kuruluşlara vergi indirim, gümrük muafiyeti gibi kolaylıklar getirildi. Ancak bütün bunların iki ülke arasındaki iyi diplomatik ilişkilere bağlı olacağı da vurgulanıyordu.⁷ Osmanlı Devleti iyi ilişkiler şartıyla bahsedilen kurumların kendine baskı unsuru olarak kullanılmasını engelleme stratejisini gütmekteydi.

Antakya'da Misyon, dini cemaatler ve kurumları

Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan iyi ilişkilerinden ötürü bu bölgede imtiyaz sahibi bir güç olduğunu belirtmiştik. Başka bir deyişle Fransa, Osmanlı nezdinde ***en ziyade imtiyaza mazhar*** bir devletti. 1673 tarihli kapitülasyon anlaşmasının 40. maddesi Katoliklere Fransa koruması altında Kudüs'ü ziyaret edebileceklerini ve hiçbir müdahalenin olmayacağını garanti altına alan hükümler içermekteydi.⁸ Fransa'ya verilen bu haklar Fransa'da protectorat yani Doğu Hıristiyanların hamisi olarak algılanmıştır. Binaenaleyh, bütün dini cemaatler Fransa'ya bağlı olarak bir nevi telakki edilmiştir. Fransa bir adım daha ileri giderek sadece Avrupa kökenli dini grupların açtıkları okul ve diğer kurumları desteklemekle kalmıyor, bölgedeki Ortodoks Arap ve Rumlar'ı da destekliyordu. Fransızca'nın okutulduğu tüm yerleri desteklenecek yerler olarak kabul ediyordu. Sonuçta hegemonik bir yaklaşımla tüm Hıristiyan grupları bölgede kendi gücünün devamı için savunuyordu.

Fransa Dışişleri Bakanlığı Misyon'a bağlı tüm cemiyet ve kurumların resmi işlemlerini yürütmüştür. Misyon'un Fransa nezdinde yerine getireceği prosedürden başka bir de Osmanlı yönetimi nezdinde faaliyetlerini gerçekleştirmesi için bir takım bürokratik formaliteleri ifa etmesi gerekiyordu. Yapacakları bir çalışmaya izin almak için aşağıda sıraladığımız bürokratik aşamalardan geçmeleri gerekiyordu:⁹

Kadastro bürosu, Jandarma ve Polis bürosu, Bidayet mahkemesi, Muhasebat bürosu, Maarif bürosu, Belediye, Ziraat bankası.

Maarif nizamnamesine göre okul açmak için yerine getirilmesi gereken şartlar vardı. Öğretmenlerin diplomalarının tasdiki, mahalli maarif idarelerince belirtilen müfredata uyma, kitapların onaylatılması, okul derecelerinin maarif idarelerine tespit ettirilmesi, okul yerinin

⁶ Şamil Mutlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999, s.14.

⁷ A.D.N., Ambassade. Const. kardon n° :618, doc. n° 149 la être de Tevfik Pacha(Tevfik Paşa'nın mektubu)

⁸ Nilgün Balıkcı, *Yabancıların Okul Açma Hakları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim dalı, basılmamış yüksek lisans tezi, 1999, s.11-12

⁹ A.D.N. Amb. Cons. Serie E, carton n°627, doc. n°11

ve arsasının hukuki durumunun belirtilmesi, arsa sahibinin bildirilmesi gibi hususlar resmi olarak vuzuha kavuşturulmak zorundaydı.¹⁰

Çalışmamızda Antakya’da aktif olan kurumları mezhep ve ait oldukları dini cemaate (congregation religieuse) göre inceleyeceğiz.

Katolik gruplar

Antakya’da faaliyet gösteren Katolik mezhebine ait dini cemaatler şunlardır: Kapusenler, Karm Babaları, Cizvit Babaları, Hıristiyanlık Doktrini Kardeşler, Aydınlık Sen Josef Rahibeleri, Merhametin Kızları.

Protestan kurumları

Katoliklerin yanı sıra Protestanlar da bölgede ciddi misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu gruplar şunlardır: İrlandalılar derneği ve Reformcu İskoç Protestan Misyonu, Association Irish and Scotch Reformed Presbyterian Mission, General Secretary of the Mission Board.

Ayrıca Alman kökenli *Lepsius Deutsche Orient Mission de Kessab* adlı bağımsız hareket eden bir misyoner grup da faaliyet göstermekteydi. Bu dernek özellikle Ermeniler’e yönelik faaliyetlerde bulunmaktaydı. İleriki bölümlerde bu grup hakkında bilgi vereceğiz.

İskenderun Fransız Vis konsüllüğü tüm Misyon’a ait işleri yürütmekteydi. Bunların çoğu maddi destek içeren isteklere yönelik muamelelerdi. Bütün dini cemaatler papaz tayinlerinde, kendi eğitim ve öğretim kurumlarına yapacakları yönetici ve personel atamalarında Fransız temsilcisinin onayını almak zorundaydılar. Fransız temsilciliğinin de dini cemaatlerin başına geçecek olan şahısları büyük bir titizlikle takip ettiğini görmekteyiz. Bu tür koruma faaliyetleri manda yönetimi esnasında da devam etmiştir. Yüksek Komiserlik raporları özellikle General Gouraud’nun müdahalelerinin ön plana çıktığını göstermektedir. Bütün dini grupların tanınması bunu ispatlamaktadır. İlk önce Carmelitanlar’ın 1921’de okul malzemelerinin serbestçe geçişine izin verilmiş, bir de gümrük ve vergi indirimi getirilmiştir.¹¹ Marunî papaz Nicolas Ghosn’un resmi tanınma isteği 1922’de kabul edilmiş, St Antoine Kilisesi ve okulunun kurulması ile ilgili çabalar desteklenmiştir. İbadet özgürlüğü eskiden olduğu gibi devam etmiş ve bu konuda din ayrımı yapılmamıştır.¹² Resmi tanımayla kalmayıp manda yönetimi, Sancak’ta, ister resmi ister özel okullar olsun hepsini maddi olarak desteklemiştir. Bu desteklemeyi detaylı olarak göstermek için Ankara Anlaşması’ndan sonra desteklenen okullar bir şema olarak aşağıda yansıtılmıştır:

Resmi okullardaki durum¹³

Yer	Okul sayısı	Profesör sayısı	Öğrenci sayısı
İskenderun			
Erkek okulları	12	17	600
Kız okulları	2	8	210
Kırıkhan			
Erkek okulları	7	15	530
Kız okulları	3	3	76
Antakya			
Antakya Lisesi	1	21	255
Erkek okulları	12	22	867
Kız okulları	2	7	195
Toplam	39	93	2.733

¹⁰Balıkçı, *a.g.e.*, s. 44-46

¹¹A.D.N, Beyrouth, 2490, doc. n°18.597

¹²A.D.N, Beyrouth, 2490, doc. n°3675/P. A.

¹³A.D.N, Beyrouth, 1842, numarasız belge.

1922-1923 yılları okul öğrenci karşılaştırmalı tablosu

Kurum adları	Öğrenci -1922	öğrenci-1923
İsekenderun Frer'ler Koleji	158	255
İskenderun Müslüman Okulu	40	21
Antakya Rum Ortadoks Erkekler okulu	175	310
Antakya Rum Ortadoks Kızlar okulu	140	237
Antakya Kapusen Kardeşler	185	135
Cebel Musa Kabusiyeye karışık	42	52
Ibid Vakfı Erkekler	42	36
Kadir Bey Kız Okulu	80	70
Yoğulok karışık	80	100
Bityas karışık	40	55
Hacı Habibli	100	120
İskenderun Nubaryan Ermeni Okulu	200	300
Beylan Ermeni Katolik Okulu	47	30
İskenderun Ermeni Okulu	300	203
Suriyeli Rum Ortadoks Okulu	165	128
Suriyeli Rum Ortadoks Okulu karışık	117	106
Antakya Ecole des Sœurs St. de Joseph	125	128
İskenderun Ecole des Sœurs St. Joseph	251	230
Kırıkhan Ecole du Sacré Pere Paskes		
Toplam		2.516

Kaynak :Archives diplomatiques, inventaire Beyrouth, carton n° 2384

Misyon'un Osmanlı Devleti'nin Antakya'dan çekilmesinden sonra yerine kurulan Fransız manda yönetimiyle iyi ilişkiler kurduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki tüm özel eğitim manda yönetiminin izniyle Misyon tarafından yürütülmüştür. Buna ilaveten dispanser, hastane vs kurumlarla sağlık alanındaki çalışmaları, Antakya'da etkinliklerini gösteren önemli faaliyetlerdir. Tabloda belirttiğimiz gibi Fransız idaresi özellikle misyoner okullarına destek vermiştir. Bu desteğin miktarı şu an için belirsiz olmakla birlikte yeni belgelerin ortaya çıkmasıyla vuzuha kavuşacak bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu denli sosyal faaliyetler manda yönetiminin Antakya'da halk nezdinde itibar kazanması için gerekliydi. Çünkü manda yönetimi Müslüman halk nezdinde işgalci güç olarak görünmekteydi. Müslümanların bu türlü sosyal faaliyetlerle yeni yönetime ısınması gerekliydi ki tesis edilen

huzur ortamıyla bölgede üretimin artması ve bunun sonucunda da ekonomik çıkarların istenilen seviyeye ulaşması sağlanacaktı.

Fransa bilindiği gibi 1905'de laikliği cumhuriyetin temel prensibi olarak kabul etmişti. Laiklikten önceki Dışişleri ve Misyon ilişkisi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak işgalle birlikte başlayan süreçte laik Fransa'nın apaçık bir şekilde Misyon'a göstermiş olduğu destek sorgulanması ve analiz edilmesi gereken bir durum olarak karşımızdadır. Laiklikten önceki uygulamalarla sonraki dönem arasındaki uygulamalar arasında hiçbir farkın bulunmadığını yukarıda sunduğumuz belge ispatlamaktadır.

Kapusenler-(Capucins)

Bu bölgede faaliyet gösteren ve Misyon'a bağlı olan tüm gruplar içinde en eski olanı Kapusenler'dir. 1626'dan itibaren Osmanlı Devleti'nde faal halde çalışmaktaydılar. Ancak, Antakya'ya gelişleri 1846'da olmuştur. Bir misyoner olan ve Parma'dan gelen Baba (Père) Basil de Novare o tarihlere onbin Müslümanın yaşadığı Antakya'da Kapusenler'e ait Katolik misyonunu kurmuştur.¹⁴

Basil de Novare, ilk olarak günlerini ibadetle ve özel derslerle geçirdiği Müslüman mahallesindeki küçük bir eve yerleşti. Fakat 1851'de bir Müslüman tarafından öldürüldü. Böylece Antakya Misyonu 1853'e kadar papaz olmadan faaliyetlerine devam etti. Bu tarihte Kapusen Babaları, Zacharia de Castigano yönetiminde resmi izne sahip olarak bir kilise ve imarethane inşa ederek faaliyetlerine yeniden başladılar. 1855'de Rum Ortodoks Patrikliği'ne Fransız Konsolosluk Dini İşler Delegasyonu tarafından verilen Sen Pierre mağarası ve bitişiğindeki mezarlık daha sonra Kapusenler tarafından bir duvarla çevrilmiş ve 1863'de onarılmıştır. Bu çalışmalara karşılık olarak bahsedilen yerlerin yönetimi tamamıyla Kapusenler'e geçmiştir.¹⁵

Misyon, en önemli faaliyet mekanlarından düşkünler yurdunun ve küçük kilisenin yıkıldığı 1872 depreminde büyük hasara uğradı. Misyonerler dolayısıyla çok kötü şartlarda ve kenar mahallede bulunan bir evde ikamet etmek zorunda kaldılar. Bir yandan da 1882'de tamamlanan kilise ve okulun yapımına refakat emişlerdir.¹⁶

Kapusenler, mezarlığın ve Sen Pierre mağarasının yanında bir kilise kurdular. Seçilen yer Hıristiyanlık için çok anlamlıdır. Kilisenin yerinin Hıristiyanların inancına göre Sen Pierre'in ilk vaaz verdiği mekan olarak kabul edilen mahalde olması diğer cemaatlere de bir mesaj niteliğindedir. Ancak belirtmek gerekir ki, kilise resmi belge olmadan kurulmuştur. Sadece Antakya Kaymakamı 1909'da 1.540 franklık bir yardımla beraber, sadece eski kilisenin onarımına izin vermiştir.¹⁷ Buna rağmen Kapusenler gerekli izni almadan kiliseyi inşa etmişlerdir. Kapusenler, kiliseye ilaveten orada bulunan mezarlığa da sahip çıkmışlardır. Bilindiği gibi bu mezarlıkta Fransız prensler, görevliler ve misyonerler gömülmüştür. Böylece Fransa'ya da yakınlık duyulmuş bunun yanında Haçlılardan kalma miras da sahiplenilmiştir.

Kapusenler 1901'de 89 öğrencisi olan bir okula sahiptiler. İki Fransız ve iki İtalyan profesör burada eğitim hizmeti vermişlerdir.¹⁸ Ancak bazen eğitim faaliyetlerinin bölgeye yaptıkları katkılara rağmen zorluklarla da karşılaşmışlardı. Mesela, İskenderun'da Kapusenler'in kilise kurmak için yaptıkları başvuru Halep valisi tarafından olumsuz sonuçlanmıştır. 35 no'lu ve 28 Haziran 1893'deki mektupta, Halep valisi Fransa'nın Halep

¹⁴Maurice Barres, *Enquête aux Pays du Levant*, t.2, Librairie Plon, Paris, 1934, s. 50.

¹⁵Bazantay Pierre, *La pénétration de l'enseignement dans le Sandjak d'Alexandrette*, thèse doctorat, Beyrouth, 1936, s. 44.

¹⁶A.D.N., Beyrouth 2490, doc. n°3675/P. A..

¹⁷A.D.N., Amb. Const. 874, doc. n° 72

¹⁸A.D.N., Amb. Const. 618, doc. n° 35

konsolosluğuna bu cemaatlerin bir yapıyı kiliseden okula çevirmek için izin istemeleri gerektiğinin şart olduğunu ifade ederek, ayrıca bahsedilen yapının tekrar değiştirilmeyeceğine dair taahhütname vermelerini istemektedir.¹⁹ Bu belgeden Kapusenler'in devletin hukukuna aykırı olarak da hareket ettiklerini anlamaktayız. Zira izin almadan bir daha değiştirilemez bir yapıya yönelik tekrar bir girişimde bulunmuşlardır.

Kapusenler bölgede en fazla diplomatik kriz meydana getiren grup olmuştur. Bir mahkeme kaydında, yürürlükte bulunan kanunlara göre, ölen Papaz Basil'in ki, doğal olarak mirasçısı yoktur, iki evine yerel otorite tarafından kanunlar çerçevesinde işlem yapılmak istenmiştir. Halbuki bu iki ev uzun zamandan beri Kapusenler'in elinde bulunuyordu ve o ana kadar da devlet hiçbir şekilde bu evleri hazineye devretmeye yönelik bir teşebbüste bulunmamıştı. Devlet bahsedilen mülkü alınca, bu hareket Kapusenlerce aşağılama ve hakaret olarak kabul edilmiştir. Öyle ki, Papaz Gérome, 13 Haziran 1911'de Fransa Halep Konsolosluğu temsilcisi Mösyö Grapin'e gönderdiği mektupta bu hoşnutsuzluğunu dile getirmiş ve adeta şikayetçi olmuştu.²⁰ Ancak devlet kararlı bir tutum sergileyerek bahsedilen evleri geri vermemiştir.

1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'ndan doğal olarak tüm dini cemaatler etkilenmişlerdi. Osmanlı Devleti mağlup sayılınca meydana gelen hasarın müsebbibi olarak Kapusenler devleti göstermişlerdi. Harpte zarar gören kilisenin üçüncü sefer inşa edilmesi için derhal Fransa nezdinde girişimlerde bulundular.²¹ Fransız mandasının ilan edilmesiyle birlikte dini cemaatlerin tazminat istekleri birbiri ardına gelmeye başlamıştı. Custodie de Terre cemaatinin uğradığı 4 okuldaki zarar 72.970 franktı. Buna ev ve bahçeyi de eklediğimizde zarar 145.740 franka kadar çıkmaktadır. Aynı arşivdeki bir belgede Ferdinand Diotallevi tarafından hazırlanan listeye göre bu hasar 28.707.728 franktır. Ancak bunun abartıldığı kesindir. İstenilen meblağı cemaat tahsil edemeyince bu kez hasarların 1926'da genç Türkiye Cumhuriyeti'ne tazmin ettirme çabasına girmiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin talep edilen parayı ödemediğine dair herhangi bir bilgi ve belge mevcut değildir. Netice itibarıyla fırsatı ganimet bilip mevcut durumdan yararlanmak isteyen dini cemaatler söz konusu hasarları abartmışlar ve politik ilişkileri kullanarak para tahsilini sağlamayı amaçlamışlardır.²²

Bu konuda Kapusenler ile Fransiskanlar arasında samimi bir dayanışmanın olduğunu müşahade etmekteyiz. Nitekim Papaz Sabatino bu konuda Fransiskanlar'den desteğini esirgememiştir. Manda yönetimi nezdinde tazminat taleplerine katılarak katkıda bulunmuştur.

Fransiskanlar- (Franciscaines)

Fransiskanlar diğer Misyon grupları gibi Fransa koruması altında faaliyet göstermişler. Bunun sonucunda öteki katolik grupları gibi çeşitli maddi destekler almışlardır.²³ Fransiskanlar daha çok Kessab bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Kessab ondokuzuncu yüzyılın sonunda yaklaşık 5.000 Hristiyanın toplandığı bir merkezdi. Bu yapısıyla misyonerler için çok önemli bir yerleşim birimiydi.

Kessap'la birlikte İskenderun ve Antakya'da da çok aktiftiler. Papaz Bazil Galli, üst

¹⁹ A.D.N., Amb. Const. série E, carton n°622, doc. N°13, 25.

²⁰ A.D.N., Amb. Const. 873 ; doc. n° 43 et 21

²¹ Dominique Jimenez, *Les mission franciscaines et la Cilicie regard d'un franciscain de terre sainte 1894-1922*, thèse de 3ème cycle, Université Jean Moulin, Lyon, 1986. Dominique Jimenez'in belirttiğine göre Archive de la Mission des P .P. Capucins d'Antioche Antakya Kapusenleri arşivi Révérend P. Edmond tarafından ilk defa kullanılmıştır.

²² A.D. N., S.B.I.P. N° 25.

²³ Jimenez, *a.g.e.*, s.95.

düzey misyoner ve Roma misyoner grubu başkanı sıfatıyla ilk olarak 9.000 piastre²⁴ ödeyerek 21 Recep 1259'da Antakya'da satın aldığı binada faaliyete başlamıştır. Bu evden sonra Fransiskanlar Mösyö Michel Deab'a ait olan evi Papaz Mansur adına 1880'de 1.475 franka satın alarak yerlerini genişletmişlerdir.²⁵ Yerel yöneticilerin dikkatini çekmeme kaygısı bu tür bir eylemin yapılmasına neden olmuştur. Arazi alımında kanunlara göre serbest hareket edemeyen Misyon'a bağlı dini cemaatler Osmanlı tebaasından biri üzerinden alım satımı yapmaya başlamışlardır.

Kilise'den başka Fransiskanlar Kessab'da bir küçük ibadet yeri ve okula sahiptiler. 1901'de bundan başka yine İskenderun'da 2 din adamının oturduğu bir ev, Hospice de Terre Sainte diye bilinen ve 1900'de Halep'de ikamet eden Fransiskanlar'ın yöneticisi Papaz Jacinthe Tanizza tarafından Misyon Terre Saint'e bırakılan bir yurtları vardı. Hemen hemen her Misyon grubu satışlarda ya da devirlerde vergi muafiyeti istemişlerdir. Bu evin devri için de yapılan müracaat yerel yönetim tarafından reddedilmiştir.²⁶

Fransiskanlar'ın politik ve ekonomik destek olmadan ayakta kalmaları zordu. Nitekim Papaz Muré Kessab Fransiskan misyonunun kaybolmaya yüz tutmasından Fransa'yı suçlayarak yöneticilerin duruma kaygısız kaldığını ileri sürmüştür. Bununla birlikte Fransa'ya bağlı kalınacağı noktasında hassasiyet göstermiştir.²⁷ İfadesinde Fransa ile olan tarihi ilişkilerin sadakati gerektirdiğini ama bölgede Fransa'nın tek olmadığını söylemiştir. Papaz Muré'nin böyle bir çıkış yapması, İtalya ile Fransa'yı kendilerine destek noktasında amansız bir rekabete sürüklenme ve bu rekabetten çift taraflı olarak yararlanma stratejisinin bir parçasıydı.

1909'yılı Fransiskan misyonerleri için pek iyi geçmemiştir. O tarihlerde Ermeniler ile Türkler arasında olan Adana olayları özellikle Misyon'un faaliyetini olumsuz etkilemiştir. Olaylar sonucunda Musadağı'na sığınan Ermeniler Fransa'nın araya girmesiyle Jule Ferry, Michelet, Victor Hugo zırhlılarınca taşınmışlardır. Bu süreçte Fransiskanlar o bölgede faal olarak Ermeniler'e yardım etmişlerdir. Bu durum kuşkusuz Türkler'in Fransiskanlar'ı Türk-Ermeni çatışmasında taraf olarak görmelerine neden olmuştur.

Kessab'a dönüşte Papaz Sabatino, yıkılan yerlerin tamiri, okulun yeniden açılması için Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği nezdinde yardım isteğinde bulunmuştur. Bu yardımın Fransa'nın Bab-ı Ali'ye baskı yaparak tazminat ödenmesi şeklinde olmasını istemiştir. Bunun için de bir hasar tespit komisyonu kurdu muştur. Komisyonun hazırladığı hasar tespit listesi ile Papaz Sabatino'nun listesi arasında çok büyük fark olduğunu müşahade ediyoruz. Osmanlı Devleti'nin listesinde hasar 15.526 piastre (Frankla birlikte kullanılan para birimi) iken, Papaz Sabatino'nunkinde 51.260 piastre olarak gözükmektedir. Zararın ödenmesi konusunda Fransa temsilcisinin Sabatino'ya cevabı Osmanlı Devleti'nin şimdiye kadar bu şekilde bir ödeme yapmadığını söyleyerek kayıtsız kalınacağı şeklinde olmuştur.²⁸ İhtimal ki daha derin politik hesaplar yapan Fransa, Fransiskanlar'ın tazminat isteği yüzünden bu hesaplarını Bab-Ali nezdinde riske atmak istememiştir. Sonuç itibarıyla bahsi geçen paraya ilişkin ödeme yapılmamıştır.

Fransiskanlar de eğitim alanında faaldiler. 1909'da, Kessab'da 55 erkek, 60 kız öğrencinin, Kazaduran'da 45 öğrencinin, Şinergen'de 35 öğrencinin eğitim gördüğü bir okula

²⁴ Piastre Fransızca bir kelime olup Osmanlı'daki kuruşun karşılığıdır. Ayrıca Venedik parası için de piastre kelimesi kullanılmıştır.

²⁵ A.D. N., Amb. Const.: 873, doc. n° piece A- G

²⁶ A.D. N., Amb. Const. 873, doc. n° 20

²⁷ Jimenez, *a.g.e.*, s. 271.

²⁸ A.D.N. , Const. 873, doc. n°10

sahiptiler. Aralarında 3 profesörün bulunduğu 8 eğitimciden oluşan kadroyla eğitim faaliyetini yürütmekteydiler.²⁹ Bu çalışmalar Adana olaylarına kadar devam etmiştir. Olaylardan hemen sonra tazminat isteğine beklenen cevap verilmemiş, buna mukabil Osmanlı Devleti 1913’de arazi satın alma izni vererek bir nevi hüsn-ü niyet göstermiştir. Satın alınan bu arazi üzerinde 3 kısımdan oluşan bir bina inşa edilmiştir.³⁰

Yeni binada sadece Fransiskenler faaliyet göstermemiş, Latinler de bu emlaktan yararlanmışlardır. Çünkü 1900’lü yılların başında Kessab’daki Latinler Osmanlı yönetimi tarafından resmi olarak tanınmamışlardır.³¹ Dolayısıyla Hospice de Terre ki Fransiskenler’e bağlı bir gruptur, izinsiz olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Sonuçta kontroller sıklaştıkça izinsiz yaptıkları bu faaliyetlerin zarar gördüğünün fevkinde olarak resmi tanınma talebinde bulundular. Osmanlı yönetimi, çok sayıda eğitim müessesesinin varlığından dolayı mevcut ihtiyacın yeterince karşılandığı gerekçesiyle tanınma isteğini reddetmiştir. Bunun yanında dini cemaat olsun olmasın eğitim alanında faaliyet gösterenlerin aşırı bir şekilde artmasıyla birlikte yararlandıkları vergi muafiyetinin hazine için açıklar meydana getirdiği de gerekçe belirtilmiştir. Sonuçta Osmanlı yönetimi sadece eski binalardan vergi alınacağını belirtmek suretiyle başvuruyu sonuçlandırmıştır.³²

Birinci Dünya Savaşı’ndan zarar gördüklerini Fransiskenler de dile getirmişlerdir. Bulduğumuz bir belgeye göre, Papaz Sabatino tarafından imzalanan 27 Nisan 1919 tarihli kayıta, Kessab bölgesindeki Fransiskenler’in hasarı 16.118 frank tutarındaydı.³³ Ancak bu talep de olumlu karşılanmamıştır.

Fransiskenler’in Fransız koruması altında bulunması manda yönetiminde de devam etmiştir. General Gouraud komutasındaki Levant ordusu sayesinde 18 Kasım 1921 İskenderun’da üç aylık kira bedeli 125 Suriye lirası olan bir binaya sahip oldular. O tarihlerde bu kiracılar için avantajlı bir fiyattı.³⁴ Fransisken de Terre Sainte, İskenderun’da sahil kenarında bulunan evde 1924’e kadar ikamet etmişlerdir. Papaz Emmanuel Garci bu bölgede Ermeniler için küçük bir yetimhane kurmuştur. Vicaire Custodial (Dinişleri Yüksek Kurulu) eski bir misyoner olan Garcia’nın sayesinde bu yetimhanenin çalışmalarının desteklendiğini belirtmişti. Nihayet 1924’de Papaz Emmanuel ölünce, Dinişleri Yüksek Kurulu yetim Ermeniler’i boşaltma pahasına bu yeri satmaya karar verdi. Esasen bu durum Misyon’un varoluş amacına ters bir tutumdur. Nitekim tepkiyle de karşılanmıştır. Satın alma işine Yüksek Komiserliğin müdahale ettiğini görüyoruz. Yüksek Komiserliğin notuna göre eskiden Fransiskenler’e ait olan bu binayı almak için bütçeden 15.000 franklık bir pay ayrılmıştır. Üstelik bina ile ilgili olarak ayrılan ödeneğin kafi gelmemesi durumunda Parlamento kararıyla daha fazla ödeneğin ayrılabilmesi şerhi de yer almıştır.³⁵ Sosyal bir sorun olan Ermeni yetimlerinin durumunun daha fazla kötüye gitmesini önlemek için böyle bir uygulamaya manda yönetimi yönelmiştir. Bölgeye yerleştirdikleri Ermeniler’e karşı sorumlu olduğu hissiyatının bunda etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Fransiskenler’in çalışmalarında diğer dini gruplarla daha irtibatlı olduğunu görmekteyiz. Kırıkhan’da faaliyette bulunan grup üyeleri Meydan-ı Ekbez’deki Lazaristler’i desteklemişlerdir. 1921 Ankara anlaşması uyarınca Meydan-ı Ekbez’in Türkiye’de kalması

²⁹ A.D.N., Amb. Const: 873, doc. n° 49

³⁰ Aynı belge.

³¹ A.D. N., Amb. Const.: 873, doc. N° 101.

³² A.D. N., Amb. Const.:873 doc. n° 8882/10

³³ A.D.N., S.B.I.P. N°25.

³⁴ A.D. N., S.B.I.P. doc. N°1463.

³⁵ A.D.N., Beyrouth 2503, doc. n°149, 7187.

sonucunda Lazaristler'in çalışmalarında hukuki engel meydana gelmiştir. Netice itibariyle bölgeden ayrılarak İskenderun'a gelmişlerdir. Esasen Lazaristler Meydan-ı Ekbez'de 1884'de çalışma grubu kurmuşlardı. Bu bölgede büyükçe bir arazi satın alarak 80 Ermeni ailesini ki çoğu Gregoryenlikten Katolikliğe geçmiştir, sonradan gelen 20 Maruni aileyle birlikte burada iskan etmişlerdir.³⁶ Aileler 1920'lerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Türklerle çatışmışlar ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ankara anlaşmasından sonra Fransız askerlerinin çekilmesiyle birlikte Hristiyan nüfus İskenderun, Lazkiye, Halep, Beyrut gibi bölgelere götürülmüşlerdir. Bu çekilme göç sorununu ortaya çıkarmıştır. Manda yönetimi bunları Suriye'de özellikle göç eden Türkler'in yerlerine yerleştirmiştir. Böylelikle uzun zamandır sahipsiz kalan Türk toprakları bir işgal mantığı içerisinde muameleye tabi tutulmuştur.³⁷

Diğer yandan Lazaristler Ermeniler'e yönelik yaptıkları faaliyetler sırasında yaşadıkları özellikle ekonomik sorunları gidermek için Lyon'dan gelen Cizvitler ile anlaşma yaptılar. Bunun sonucunda, faaliyetlerinde 1930'larda yeniden bir canlanma görülmeye başlamıştır.³⁸

Frères des Ecoles Chrétiennes

Frères des Ecoles Chrétiennes, Marsilya'da Bard St Charles 47 adresli merkezde bulunuyorlardı. İlk olarak 1912'de İskenderun'a yerleşmişler ve Fransız korumasından faydalanarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 1913'de 140 mevcutlu bir okul kurmuşlardı. Bu okul 4 sınıftan oluşmaktaydı ve bir de ayrı olarak gençlere eğitim hizmeti veren bir sınıf mevcuttu. Yönetim 4 frèr(misyoner), 5 profesör ve bir din görevlisinden oluşmaktaydı.³⁹

Birinci Dünya Savaşı tüm bölgede faaliyet gösteren cemaatlerde olduğu gibi bu grubun da faaliyetlerini akamete uğratmıştır. Savaş esnasında yağma kaygısıyla Frères'ler eşyalarını, mobilyalarını Avaraji ailesine emanet olarak bırakmıştır. Aile de bu emanetleri Amerika Birleşik Devletleri'nin Halep'deki konsolosluk binasına ait olan depoda saklamıştır.⁴⁰

Savaş esnasında Frères'lerin okulu Türklerce işgal edilmiştir. Zarar gördüklerini iddia eden bu grup, M. Leonle Emile önderliğinde, Fransız işgalinden önce 1917'de kurulmuş Fransız Dışişleri Bakanlığı nezdindeki Şikayetler Komisyonu'na başvurarak tazminat talebinde bulunmuşlardı. M. Joseph Aivasian tarafından hazırlanan tahmini hasar 872,28 Türk lirası yani 20.095 frank civarındaydı.⁴¹ Tazminat isteği esnasında hasar üzerinde bu misyoner grubunun anlayamadığını bulduğumuz belgeden anlamaktayız. İkinci bir listeye göre hasar 70.640 franktı. Bunun üzerine Fransız Levant yönetimi istenilen paranın abartılmamasını isteyerek bunun makul bir düzeyde olmasını tavsiye etmiş ve nihayet Joseph Aivasian (Ayvazyan)'ın listesini kabul etmiştir.(1919) Ancak savaş dolayısıyla Osmanlı Devleti'nden hiç bir tazminat alamamışlardır.⁴²

İsrarla tazminat taleplerini sürdürmeleri çok ilginçtir. 1926'da bu defa genç Türkiye Cumhuriyeti'nden bu parayı istemişlerdir. Gerekçelerinde bu tazminatın Osmanlı borçları içerisinde telakki edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Türkiye Osmanlı'nın devamı olan bir meselenin kendilerini ilgilendirmedeği gerekçesiyle bu tazminatı ödemeyi reddetmiştir.⁴³

³⁶Bazantay, a.g.e., s. 44-45.

³⁷ Bakınız, Demir Yaşar, "Fransız işgalinden sonra Antakya ve civarına Ermeniler'in yerleştirilmesine yönelik faaliyetler", *Genelkurmay Askeri tarih araştırmaları dergisi*, Şubat 2007.

³⁸Bazantay, a.g.e., s. 46-48.

³⁹A.D.N., S.B.I.P. 6 doc. n° R. B. 4/F.

⁴⁰A.D. N., S.B.I.P. 6 R.B. 4/F.

⁴¹Aynı belge

⁴²Aynı belge

⁴³ A.D.N., S.B.I.P. 6, doc. n°U.Y. 426.

Sœurs de St. Joseph de l'Apparition

Bu misyoner grubu da Marsilya merkezlidir.⁴⁴ 1887'de İskenderun'a yerleşmişler ve Fransız korumasını talep etmişlerdir. Bundan kasıt bu koruma sayesinde resmi olarak tanınma imkanına kavuşmaktı.⁴⁵

İlk iş olarak din eğitimi veren okul kurdular. Bunun için Karm papazlarının din görevlisi olarak faaliyet gösterdikleri Latin cemaatinin binalarından faydalandılar. Daha sonra ilk olarak İskenderun'da 115 öğrenci mevcutlu bir okul, 182 mevcutlu karışık eğitim veren ikinci bir okul açarak eğitim faaliyetlerini yürüttüler. Bunun yanında 4 Fransız ve 3 İtalyan profesörün faaliyet yaptığı küçük bir ibadethane açtılar.⁴⁶ Hemen hemen bütün misyoner grupları açtıkları okulların yanında bir ibadethane teşekkül ettirmişlerdi. Başka bir ifadeyle din ve eğitimi bir arada yürütmüşlerdir.

Grubun faaliyetleri artarak devam etmiş, öğrenci sayısı 1905'de değişik inançlara mensup olmak üzere 209 öğrenciye ulaşmıştı. Bunlar arasında Katolik unsurlar 126 öğrenciyle çoğunluğu oluşturuyorlardı. Latin, Maruni, Ermeni, Suriyeli ve Keldani öğrenciler Soers de St Joseph okullarına gitmekteydiler. Elimizdeki belgeye göre 74 Rum Ortodoks, 5 Müslüman, 4 Yahudi de Soeur de St Joseph de l'Apparition okullarında eğitim öğretim görmekteydi.⁴⁷ Bu gelişme beraberinde yer sıkıntısını da getirmiştir. Bunun üzerine 3.500 m²'lik bir araziyi Fransa'nın yardımıyla 35.000 franka satın alarak eğitim hizmetlerine devam etmişlerdir.⁴⁸

İlk olarak 1906'da bir yer olarak İskenderun'da Fransız Kız Okulu adı altında faaliyete başlamışlardır. Diğer grupların arazi satın almadaki yaşadıkları sıkıntılar St Joseph Rahibeleri için de geçerli olmuştur. Bazen bu sıkıntıların kaynağı diğer devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda sıkça yaptıkları politik müdahaleler olarak gözükmektedir. Ancak işbirlikleri de oluyordu. Bir örnek verecek olursak St Joseph Rahibeleri özellikle Avrupalı diplomatların üzerinden arazi sahibi olmuşlardır. Rahibelere ait kilise, arazi ve ibadethanenin Belçika konsolosu ve aynı zamanda Fransız vatandaşı olan M. Joseph Catoni adına tapu defterlerinde kayıtlı olması çarpıcı bir örnektir.⁴⁹

Bu grup her ne kadar da Fransız kökenli bir dini cemaat olsa da Fransa dışındaki devletlerden de yardım talebinde bulunmuştur. Üstelik Katolik olmalarına rağmen Protestan İngiltere'den sıkça destek aramışlardır. Nantes'daki arşivde bulduğumuz belgeye göre, St Joseph Rahibeleri grubu bir yandan İskenderun'daki İngiliz Konsolosluluğu'nun aktif ve güçlü olmasına rağmen kendilerine güçleri oranında yardımda bulunmamasını eleştirirken diğer yandan resmi bir tanınma olmamasının getirdiği sıkıntı için yine Fransız Vis Konsüllüğü'nün müdahalesini istemiştir.⁵⁰ Bu noktada devletler kendi aralarında çıkar çatışmasına lokal dinamiklerin en önemlilerinden olan dini cemaatleri alet etseler de, dini cemaatler de bu duruma büyük güçlerin aralarındaki rekabetten faydalanarak istediklerini yaptırma stratejisiyle mukabelede bulunmuşlardır.

Rahibeler 1905 yılında Antakya'ya yerleşmişler ve dört yıl sonra 1909'da bir okul, bir yetimhane ve bir dispanser kurmuşlardı. Genel olarak Fransiskanlar gibi onlar da Ermeniler'e ciddi hizmet vermişlerdir. 1914'de bir pansiyon kurarak başta Ermeni öğrencilerin barınma

⁴⁴ A.D. N., S.B.I.P.9, doc. R.B.8.

⁴⁵ A.D.N., Amb. Cont. 874, doc. N°46.

⁴⁶ A.D. N., Amb.Const. 618, doc. N° 35.

⁴⁷ Aynı belge.

⁴⁸ A.D. Amb Const. serie Alexandrette, doc. N° 15.

⁴⁹ A.D.N., Amb Const. 874. doc. n° 5 et 23.

⁵⁰ Aynı belge

ihtiyacını karşılamışlardı.⁵¹

İlerleyen yıllarda, Amerikan Protestan okullarının yaygınlaşmasıyla birlikte Soeur St Joseph okullarıyla Protestan okullar arasında bir rekabet başlamıştır. Ekonomik olarak Amerikan okulları diğerlerine oranla daha güçlü durumdaydılar. Okullarına kabul ettikleri öğrencilerden ücret almıyorlardı. Bununla kalmayıp bir de öğrencilerin ailelerine yiyecek yardımında bulunuyorlardı. Böylelikle ailelerin teveccühünü kazanıyorlardı. Mevcut durumun karşısında genelde Fransız okulları ekonomik olarak Amerikan okullarıyla rekabet edemiyorlardı. Ancak, Fransa'ya beslenen uzun yıllardır bu bölgede var olan sevgi sebebiyle ve özellikle Hıristiyan tebaanın göstermiş oldukları sadakat sayesinde Fransız okulları öğrenci bulabiliyorlardı. Özellikle İskenderun'daki aileler Fransız okullarını tercih ediyorlardı. Fransızca öğrenmenin getirmiş olduğu avantajlar başta Ermeni aileleri olmak üzere diğer milletlerin de bu okulları tercih sebepleri arasında yer alıyordu. Nitekim Fransızca'nın etkinliğinin farkına varan Amerikan okulları müfredatlarında Fransızca'yı mecburi olarak okutmaya başlamışlardı.⁵²

St Joseph grubu öğrenci bulma sıkıntısına rağmen okula kabulde son derece seçici davranmıştır. Bu okullarda öğrenim görmek isteyenler kolay olmayan bir sınava tabi tutuluyorlardı. Sorular Fransız tarihi, Fransızca gramer, temel bilgiler, sağlık, aritmetik ve doğa tarihi konularından teşekkül etmekteydi.⁵³

Fransız Sancak yönetiminin uygun bulması sayesinde, Rahibeler Antakya'da 1922'de bir okul açmışlardı. Bu okulda 7'si Fransızca öğrenmek için gelen Müslümanlar olmak üzere 125 kız öğrenci bulunmaktaydı.⁵⁴ Birinci Dünya Savaşı sonrası, St Joseph paralı ve parasız okullarında toplam 250 öğrenci, parasız okulda yaklaşık 70 öğrenci öğrenim görmekteydi. İlginç olarak savaş zamanında öğrenci sayısı düşmemiştir. 1925'e gelince bu sayı 126'sı paralı, 150'si parasız ve 30 yetim öğrenciden oluşan 306 kişilik bir mevcuda ulaşmıştır. Okul programı Fransa'daki temel eğitim ve öğretim programıyla hemen hemen aynıdır. Yukarıda belirttiğimiz derslere ek olarak müzik, boyama, resim dersleri de okutulmaktaydı. Sene sonunda okul sertifika vererek mezunların iş bulmasına imkan sağlamaktaydı.⁵⁵

Rahibe Marie De Chantal en aktif yönetici olarak öne çıkmıştır. Eğitim öğretim faaliyetinin başına geçer geçmez İskenderun'da kadınlara yönelik önemli bir eğitim hizmeti başlatmıştır. Fransızca'nın kadınlar arasında yaygınlaştırılması ve kadınların okumaya alıştırılması hususlarında 19 yıl boyunca faaliyet göstermiştir.⁵⁶

Bu dini grup eğitim faaliyetinden başka sağlık hizmeti de vermekteydi. 1914'den önce dispensler günde 60 hasta kabul ediyordu. Doğan ihtiyaçtan Rahibeler yeni bir bina inşa ettirmişlerdi. Bu genişleme sayesinde 20'li yıllarda dispensler günde 130 hastaya hizmet verme kapasitesine ulaşmıştı. Rahibeler kendi görevlerinden addettikleri üzere her gün içlerinden biri hastalara tedavide yardımcı olmaktadır.⁵⁷

Yine yetimlere yönelik hizmetler de Sen Joseph Rahibelerince ifa edilmekteydi. Fransız Dışişleri Bakanlığınca Parti Mutuel adlı birimin fonundan yapılan yardım sayesinde 1922'de bir yetimhane kuruldu. Bina iyi donanmış salonlardan oluşmaktaydı ve burada 30 kadar kız çocuğunun barınma ve eğitim ihtiyacı karşılanmaktaydı. Devlet tarafından kurulan bu okulun

⁵¹ Aynı belge.

⁵² A.D.N., Amb. Const, serie Alexandrette, doc. N° 15.

⁵³ A.D. N., Amb Const. 874. doc. n° 5 et 23.

⁵⁴ Aynı belge.

⁵⁵ Aynı belge

⁵⁶ Aynı belge

⁵⁷ Aynı belge

idaresi bir rahibe tarafından yürütülmekteydi.⁵⁸

Birinci Dünya Savaşı'nda Rahibeler'e ait yer de zarar görmüştür. Joseph Aviasian'ın 1919'da hazırladığı hasar envanterine göre zarar 20.000 franktır. Bu bilgi Fransız Yüzbaşı Pichon Etienne'in mektubunda kayıtlıdır. Ayrıca mektubunda Yüzbaşı, üstlerine okulun bu tazminatla açılmasının önemine işaret etmekte ve acele edilmesini önermektedir. Zira Yüzbaşı'ya göre tazminat alınması grup içinde Fransa'nın ne denli güçlü bir ülke olduğu hissini kuvvetlendirecektir. Böylece bu bölgeye ilgi duyan diğer güçlerden önce davranılmış ve tabiri caizse Fransa'nın bu grup üzerinde tam hakimiyeti tesis edilmiş olacaktır.⁵⁹ Belgeden anlaşıldığı üzere Fransa tüm etkinliğine rağmen diğer güçlerin bu misyon grubuyla irtibat kurmasından, bunun sonucunda grubun başkalarının emellerine hizmet etme ihtimalinden rahatsızlık duymaktadır. Bu ihtimalin olmaması için Fransa, desteğinin bir takım şartlara bağlı olduğunu Sœurs de St. Joseph de l'Apparition grubuyla olan ilişkilerinde göstermiştir. Bu meyanda Fransız konsolosluğu bahsi geçen tazminat için Fransız vatandaşlığını şart koşmuştur.⁶⁰ Kısacası St Joseph içinde değişik ülke vatandaşlarının Fransız vatandaşlığına geçmeleri ya da yerlerine tamamıyla Fransızların yerleştirilmesi istenmiştir.

Görüldüğü üzere St Joseph Rahibeleri adlı grup da genelde Fransa'nın yardımıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. Yapılan sosyal faaliyetlerinin yanı sıra Fransız kültürünü yayılması yönünde de çalışmalar yapmışlardır. Bu yönüyle dini faaliyetler yanında laik çalışmalarda da bulunmaları ilginçtir.

Antakya'da bir Alman misyoner

Dini ve sosyal faaliyetlerde bulunmasına rağmen herhangi bir dini otoriteye mensup olmayan Alman kökenli Doktor Johannes Lepsius, *Deutsche Orient-Mission* adında misyonerlik faaliyeti yürüten bir grup kurarak bölgede etkili çalışmalarda bulunmuştur. Sancak'taki şubesi Lepsius Kessab *Deutsche Orient-Mission* olarak bilinmektedir. 1896 sonrası Anadolu'daki Ermeniler'e yönelik hizmetlerde bulunmuştur. Özellikle Ermeni yetimleri himaye etmiş ve ilk olarak Urfa'da onlar için bir yetimhane kurmuştur. Bunun yanı sıra Ermeni meselesini Avrupa'da anlatmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu meyanda İsviçre, Hollanda ve Danimarka'da şubeler açmıştır. Savaş zamanında Lepsius grubunun sosyal faaliyetleri kesintiye uğramış ancak hemen sonra Near East Relief örgütüyle irtibat kurarak Gazir'de Beyrut yakınlarında yetimleri toplayarak faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Lepsius 1894-1895 yılları arasında Musadağ'ında meydana gelen olayları anlattığı *Les massacres d'Arménie* adlı bir eserle ilk olarak tanınmıştır. Kitaba önsöz yazan ünlü tarihçi ve siyaset bilimci René Pinon'un verdiği bilgilere göre Lepsius, Protestan mezhebine bağlıdır ve aynı zamanda Alman-Ermeni ortak şirketi Tempelverlag, Potsdam şirketinin başkanıdır. Teolog, felsefe ve tarih okuyan, beşeri bilimlere de hakim birisi olarak aynı zamanda bir iş adamıdır. Ermeniler ile işbirliğinin sebebini Pinon, "*Almanlar her ne kadar da Osmanlı Devleti ile işbirliği içersinde olsalar da kimi çevreler ekonomik olarak ilerde en iyi partnerin Ermeniler olduğunu düşünmektedirler*" ifadeleriyle açıklamaktadır. Pinon, Lepsius'un temelde dini motivasyonlarla üstlendiği yardım gönüllüğü sıfatını işadami kimliğiyle birlikte kullandığını anlatan ifadeler kullanarak, Ermeniler'e yardım için Guillaume II ile görüşüğünü ve Şansölye'yi ikna ettiğini ve hatta Sultan'a mektup yazma sözü bile aldığını belirtmektedir. Ancak Alman Genelkurmay'ının araya girmesiyle bu girişimden Guillaume II vazgeçmiştir. Lepsius bunun üzerine İstanbul'a gelir ve Ermeniler'e yönelik çalışmalar yapılmasını Enver

⁵⁸ A.D.N., S.B.I.P 9 doc. N° 9.

⁵⁹ A. D.N., S.B.I.P. 9, doc. n°R.B.8.

⁶⁰ A.D. N., Beyrouth, 1842, doc. N° 3773/7.

Paşa'ya ifade eder. Bir süre sonra Enver Paşa bu grubun tüm faaliyetlerini yasaklatır. Lepsius girişimlerinde başarısız olunca olup bitenleri bir kitap olarak hazırlar ancak bu sefer de Milletvekili Fuhrmann'ın girişimleriyle eserin basımı yasaklanır. Hollanda'ya gider ve bir müddet sonra bir kısım arkadaşlarından da baskı görünce şirket başkanlığından istifa eder.⁶¹ Lepsius'un tekrar Sancak'a hangi tarihte geldiği şu an için bilinmemektedir.

1927'de ölümünden sonra arkadaşları, Dr Lepsius'un prensipleri doğrultusunda çalışmalarına devam ettiler. Near East Relief örgütü Lepsius Deutche Orient Mission ismini alarak 1930'da Kessab'a taşındı ve faaliyetlerini burada devam ettirdi.⁶² Bir Alman olarak Ermeniler'e ilgisinin görünen politik paradigmalara aykırı olduğu ortadadır. Ortaya çıkan çelişkili durum ayrı bir çalışma ve analizi gerekli kılmaktadır.

Karm Babaları Grubu (Peres des Carmes)

Karm Babaları İtalyan okulu ve misyon grubu 1860 yılında sahip oldukları ferman sayesinde ilk olarak o yıllarda büyük bir köy görünümünde olan İskenderun'da kurulmuştur. Daha sonra Papaz Paul sayesinde burada yeni bir kiliseye sahip oldular. Esasen bahsedilen kilise Kapusenlerce kurulmuş ve Karm Babaları'na teslim edilmiştir. Onlar da kanunlara uygun olarak istinat duvarının yükseltilmesini sağlayarak ufak çapta değişiklikler yaparak faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdi.⁶³

Karmlar'ın aktif oldukları yerlerden biri de Beylan'dır. 1901'de ibadethane, kilise ve kilisenin işlerini yürütecek bir bina inşa ettiler. Buna ilaveten bir okul kurarak eğitim alanında da çalışmalar yaptılar. İdare doğal olarak bir İtalyan profesörce sağlanmaktaydı..⁶⁴

Daha sonra okul 1910 yılında yerel yönetimce kapatılmıştı. Yerel yönetim bununla da kalmayıp Karmelit Rahibeler'in İskenderun'a girmesini yasaklamıştı. Özellikle dönemin Halep Valisi bu grup üzerinde sıkı bir denetim kurmuştu. Bir müddet sonra bu problemlerin aşılmış olduğunu görmekteyiz. Ancak bunun nasıl sağlandığı noktasında şu an için elde bilgi mevcut değildir. Sonuçta Beylan'da bir kız, bir erkek okulu, bir yetimhane, bir dispanser kurulması için izin alınması sağlanmış ve grup çalışmalarına devam etmiştir. Bu yerlere ilaveten idari işlerin yürütülmesi için hizmet verecek olan 8 odalı bir ev Ermeni mahallesinde yıllık 35 lira karşılığında 4 yıllık bir süre için kiralanmıştı.⁶⁵

Saint Joseph Rahibeleri'nin Okulu gibi bu gruba ait okullar da Birinci Dünya Savaşı boyunca kapalı kalmıştır. 1918'deki Mondros Ateşkes anlaşmasından sonra bu grup faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Beylan'daki yerler Fransız işgalinden doğan çatışmalardan tahrip edilmişti. Bulduğumuz belgeye göre hasar 25.000 frank olarak belirtilmektedir. Boşalan okul Maronitlerce teslim alınmış ve 1918'de yıllık 24 Mısır lirası karşılığında kiralanmıştı. Ancak belgede bu teslimatın nasıl olduğuna ve neden olduğuna dair herhangi bilgi mevcut değildir. Savaş şartlarını göz önünde bulundurursak bu denli yer değişmelerin normal olduğu sonucuna varabilmemiz mümkündür. Sonuçta bu boş okulun 4 sınıfı Papaz Nicolas Ghosn'un gayretleriyle onarılmış ve Beylan'daki İtalyan Okulu yeniden

⁶¹ Pinon René, *Le rapport secret du Johannes Lepsius sur les massacres d'Arménie*, Paris, ed: Payot, 1916, ss. önsöz kısmı 7-15. Bu eser Lepsius tarafından basılamamıştır. Baskına uğrayacağını anlayan Lepsius milletvekillerine ve yakın gördüğü kişilerin adreslerine nüshalarını postayla göndermiştir. Nitekim evi basılmış ve raporunun bir kısmını kurtaramamıştır. René Pinon bu eserin eline nasıl geçtiğini eserinde açıklamamakta ve sadece basımına önsöz ekleyerek yetinmektedir.

⁶² Bazantay, *a.g.e.*, s.49.

⁶³ A.D.N., Amb. Const. carton n° 627, belge numarası yoktur.

⁶⁴ A.D.N., Amb. Const. 618, doc. N° 35.

⁶⁵ A.D.N., Amb. Const. carton n°627, doc. n°94.

faaliyete başlamıştır.⁶⁶

Okul İtalyan Papaz Sabatino de Gaizo tarafından 1920’de yönetilmeye başlanmıştır. Bu yıllar özellikle Antakya’da Kuvay-i Milliyeciler’in ciddi direniş gösterdiği zamanlardı. Öyle ki araştırmacı Mizrahi’nin tespitlerine göre ortalama haftada 3 olay olmaktadır.⁶⁷ Savaş olmasına rağmen Karm’lar herhangi bir sıkıntı yaşamamıştır. Hatta Sabatino bu savaşın Hıristiyanlara yaradığını dahi söylemiştir.⁶⁸ Savaş esnasında Türkler’in bu okullara hiçbir zarar vermemesi çok anlamlı bir durumdur. Nitekim Karm’lar tarafından hazırlanan herhangi bir hasar listesine rastlanmamıştır.

Manda yönetimi Antakya’da yerini sağlamlaştırmaya başlayınca dini cemaatlerin meselelerine daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. 1926’da Karmeliten Misyonu’na Papaz Allard adında bir Fransız atamış ancak bu atamaya İtalyanlar Papaz Allard’ın sadece Fransızca eğitimini İtalyan okullarında yaygınlaştırmak için geldiği gerekçesiyle itiraz etmişlerdi. Manda yönetimi bilindiği gibi Fransızca eğitim yapılan her yeri kendi hakimiyet alanı olarak görmekteydi. Protestan misyoner okullarının Fransızca öğrenimine darbe vurduğu ortadaydı. Özellikle Frères des Ecoles Chrétienne grubunun öğrenci sayısının azalmasıyla ortaya çıkan kaybın Peres des Carmes grubunun okullarında Fransızca dersinin müfredata eklenerek giderilmesi amaçlanmıştı. Böylece doğan eksiklik telafi edilmiş ve İtalyan okullarına karşı bir denge de kurulmuş olacaktı. Manda yönetimi gergin durumu bu atamada ısrarcı olması sonucunda nihayete erdirmiş ve istediğini uygulattırıştır.⁶⁹

Ağustos 1927’deki yangında Misyon binasının büyük bir kısmı yok oldu ve bu gruba ait önemli ölçüde arşiv zarar görmüştür. Doğal olarak bu da gittikçe gelişen Karmelitenler’in faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Eldeki verilerin kaybı çalışmalara bir süre ara verilmesine neden olmuştur.⁷⁰

Gün geçtikçe artan İtalyan etkisi İtalyan kökenli bu Misyon grubuyla manda yönetiminin aralarının açılmasına neden olmuştur. Özellikle önemli günlerde, resepsiyonlarda ve törenlerde gerginlikler gün yüzüne çıkmaktaydı. Örneğin İskenderun Latin grubunun (paroisse) resmi tanınma yıl dönümü münasebetiyle düzenlenen törene Karm’lar’ın davet edilmemesi bir tepkinin sonucuydu.⁷¹ Ancak her şeye rağmen bu grup faaliyetine devam etmiştir.

Antakya’da Anglo Sakson Misyonu

Protestan mezhebine bağlı olan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Sancak’ta konsolosluklar kurmuşlardı ve bu temsilcilikler aynı zamanda Misyon’a bağlı dini cemaatleri de yönetmişlerdi. Misyonerlik faaliyeti gösteren iki grup ön plana çıkmıştır. Birincisi, Antakya’da 1881’de Haret’ül Verd mahallesinde bir bina inşa etmek suretiyle faaliyet gösteren Association Irish and Scotch Reformed Presbyterian diğeri ise General Secretary of the Mission Board’du.

Protestan Misyonu’nun bu bölgede ilgi gösterdiği milletin Ermeniler olduğu aşikardır. Bu alanın sonucunda önemli bir sayıda Ermeni Ortodoks, Protestan mezhebine geçmiştir. Ekonomik olarak güçlü bir konumda bulunan Protestan Misyonu Antakya, Beylan ve Kessab’da kızlar ve erkekler için ayrı ayrı okul, kilise ve yurt yapmıştır. 1907 tarihli resmi listeye göre Dr. Martin yönetiminde Antakya’da 12 Amerikan Okulu bulunmaktadır. Bundan

⁶⁶ A.D.N., S.B.I.P. 6 doc. n°2684.

⁶⁷ Mizrahi Jean David, *Genèse de l’Etat mandataire*, Paris, edition Sorbonne, 2003, s. 115.

⁶⁸ A.D.N., S.B.I.P. 6 doc. n°2684.

⁶⁹ A.D.N., Beyrouth 2521, doc. n° 85/15, 80/12

⁷⁰ Bazantay, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁷¹ A.D.N., Amb. Const., karton n° 627, doc. n° 29.

başka bir kız okulu da Kesab'tadır. Misyon Board daha 1873'lerde o zamanlar küçük ve unutulmuş bir köy olan Kessab'da bir okul kurmuştur.⁷²

Zaman zaman değişik mezheplere bağlı olan Misyon grupları arasında gerginlikler yaşanmıyor değildi. Protestanların hamisi Amerika birleşik Devletleri'nin bölgeye 1894'de bir kruvazör göndermesi bu gerginliklerin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim bu kruvazör Fransa tarafından derhal tepkiyle karşılanmıştı. Bölge giderek güçlü devletlerin hakimiyet mücadelesi verdikleri alan haline gelmeye başlamıştı. Fransız konsoloslugu temsilcisi Paris'e gönderdiği mektubunda tepkisini şöyle dile getirmişti:

« Amiral Erben'in görevi gelecekte Amerikan okullarına karşı yapılacak üzüntü verici hareketleri önlemek ve Osmanlı vatandaşları arasında hakemlik ifa etmek ve Birleşik Devletler'e göçü önlemektir.

İskenderun'daki Amerikan misyonunun yöneticilerinin görevi ise Amerikan makamlarına bağlı kalarak bu bölgedeki toplulukların din değiştirmesini sağlamaktır. Bunun için reşit olmayanları bile kabul ediyorlardı. Osmanlı makamlarının ve çocukların ailelerinin itirazları olunca da bana resmi bir red belgesiyle geliyorlardı. Ailelerine çocukları teslimde sıkı bir şekilde muhalefet ediyorlardı. Bu hareketler Osmanlı'nın kontrolünü arttırıyordu. Nitekim bu hareketler sonucundadır ki sansür ve okul açımındaki zorluklar ikiye katlanmıştır.⁷³

Büyük devletler aralarındaki rekabeti bölgenin lokal dinamiklerinin bir parçası olan Misyon ve buna bağlı cemaatler üzerinden yürütmekteydiler. Kurulan ilişkilerde mezhep ön plandaydı. Bunun tek istisnası Protestan kökenli Leipsus komitesinin Ermeniler'e mezhep ayırmadan yönelik yürüttüğü çalışmadır.

Antakya'daki İngiliz okulları *Association Iris hand Scotch Reformed Presbyterian*'a bağlıydı. Ancak yönetim merkezi Belfast'ta bulunan *Mission Board* tarafından sağlanıyordu. En eski okul 1846'da Süveyde'de kurulmuş, bunu 1876'daki Antakya'da kurulan Misyon binası ve 1902'de İskenderun'da inşa edilen bina izlemiştir. Misyon'un genişlemesiyle doğru orantılı bir şekilde bu binalara ekler yapılmıştır. 1874'de Süveyde'deki okul, 1888'de Antakya Misyon'u binası, 1902'de okul ve kilise genişletilen yapılar arasındadır. Mission Board, tadilat ve genişletmelerin yanında yeni kilise ve okullar açmak suretiyle faaliyet alanını arttırmıştır. 1913'de yenilenen İskenderun şubesini, 1914'de kilise ve 1925'de yapılan okul izlemiştir.⁷⁴

İngiliz misyonuna bağlı okullarda öğrenci ve öğretmen sayıları şöyle teşekkül etmiştir:⁷⁵

Antakya'da British school, 7 profesör ve 185 öğrenci
İskenderun Birtish high school, 1 profesör ve 219 öğrenci
Süveyde British school, 4 profesör ve 180 öğrenci.

Antakya ve Süveyde'deki okullarda öğrencilere temel bilgiler veriliyordu. Bu bilgiler öğrencilerin eğitim sertifikası alacakları imtihana girmelerine yetecek seviyedeydi. Ortaöğretime devam edecek olanlara ise İskenderun'daki okulda eğitim verilmekteydi.

Amerikan Misyonu Ermeniler ve Rumlar üzerinde yani Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde çok etkili olmaktadır. Birinci Dünya Harbi'nden önce Ortodoks Rusya ve Yunanistan tarafından maddi olarak desteklenen Antakya Ortodoksları, Bolşevik Rusya'nın çökmesi ve Yunanistan'ın Anadolu'dan çekilmesiyle bu destekleri artık alamaz olmuşlardı. Maddi

⁷²A.D. N., Amb. Const., karton n° 627, doc n° 28.

⁷³A.D. N., Amb. Const. carton n°85, doc. n°9

⁷⁴A.D.N., Beyrouth , carton n°1428

⁷⁵ Aynı belge

anlamda sıkıntıya düşen Doğu Ortodoksları Patrikliği'ne Amerikan kilisesi rahibi Cantorbery'i iki kilisenin birleşmesini teklif etmiştir. Bu teklifte bir takım prensiplerin ve dini icapların değiştirilmesi, Roma tarafından tanınmama gibi bir takım ilginç maddeler bulunmaktadır.⁷⁶ Neredeyse Ortodoks kilisesinin Protestan kilisesine tamamiyle bağlanması anlamına gelecek öneriler sunması mezhepler arasındaki rekabetin boyutunu göstermektedir. Protestanlar Katolik dünyasına karşı daha güçlü konuma gelmenin hesaplarını Antakya Ortodoks kilisesine hakim olma stratejisi üzerine kuruyorlardı.

Amerikan kilisesinin daveti üzerine, Rahip Messara Antakya Rum Ortodoks Patrikliği delegesi sıfatıyla görüşme yapmak için Amerika'ya gitmiştir. Esasen Rahip Messara Sovyet yardımını umuyordu. Ancak o anki konjonktürde bunun imkansızlığının da farkındaydı. Ekonomik darboğaz Ortodoksları Protestan kilisesiyle daha sık buluşmaya itmekteydi. Nitekim bu ziyaretlerden biri de Harran Ortodoks papazı Zakaria'nın Amerika'yı ziyaretidir. Bu ziyaret büyük tepkilere yol açmıştır. Şam'da geniş kitlelerin katıldığı gösterilerde iki kilisenin birleşmesi protesto edilmiş ve bu büyük proje başlamadan sona ermiştir. Sonuçta Protestan Misyon'u geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Protestan Misyon'u Ortodokslara yönelik faaliyetlerine son vermiştir. Zamanla manda yönetiminin devlet okulları açması ve okullarını desteklemesiyle kısmen de olsa eğitim faaliyetlerinde yaşanan ekonomik sorun çözülmüştür.

Misyon'a bağlı dini gruplar arasındaki ilişkiler ve politika

Batılı misyonerler yoğun olarak bir asra yakın bir süre boyunca Antakya'da faaliyet göstermişlerdir. Daha çok eğitim alanında yoğunlaşmışlardır.⁷⁷ Bunun yanı sıra dispanserler, hastaneler ve yetimhaneler açarak halka sosyal alanda da bir katkı sağlıyorlardı. Çok çeşitli misyoner gruplar sosyal ve eğitim alanlarında yaptıkları çalışmaların yanında proselitist faaliyetler de gerçekleştirmekteydiler. Yani başka dinden ve mezhepten insanları kendilerine kazandırmak için çalışmalarda bulunuyorlardı. Bu denli girişimler kendi aralarında rekabete sebep olduğu gibi diğer politik güçlerin de hakimiyet mücadelelerinde cemaatleri birer araç haline getirmesine neden olmaktadır.

Fransız Misyonu'na bağlı olarak Katolikler, Rusya etkisinde Ortodokslar ve Anglo Sakson hamiliğinde Protestanlar, özel eğitim kurumları açmaktaydılar. Daha sonra dini gruplar arasında beliren farklı politik gücü payanda olarak görme, beraberinde Hıristiyanlar arasında mevcut olan ritüellerin değişmesine sebep olmuştur. Birçok Ermeni ve Rum, Latin yani Katolik mezhebine geçmek istemiştir.(Latin o tarihlerde belgelerde Katolikleri tanımlayan bir tabir olarak kullanılmaktaydı.) 1910 yılında Dahiliye ve Adliye Nezaretler'ince bu konuda muhtarlara Maraş ve Beylan'da bir araştırma yapılması emredilmiştir. Mevcut yasalara göre bir Hıristiyanın mezhep değiştirmesi idari birimlere bildirilmek zorundaydı. Bazen mezhep değişimi bildirimleri reddedilmekteydi. İhtimal ki bu değişimlerin sayıca fazla olması sebebiyledir ki resmi mezhep değiştirmeler için yapılan başvuruları, Latin grubunun resmi olarak tanınmadığı gerekçesiyle devlet reddetmiştir.⁷⁸

Katolik grupların aksine Amerikalılar'ın tarafsız olmasının Protestan misyonerleri rahat çalışma imkânına kavuşturduğunu söyleyebiliriz. Bu durum ilişkilerin kesildiği 1917 yılına kadar devam etmiştir. 1917'de Amerika Birleşik Devletleri de savaşa dahil olmuş, doğrudan Osmanlı Devleti'yle savaşmasa da karşı cepheye destek vererek düşman devletler safında görülmüştür. Netice itibarıyla bahsedilen tarihten sonra Amerikan menfaatlerini koruyan

⁷⁶A.D.N., Beyrouth, carton n° 2379.

⁷⁷A.D. N., Amb. Const. n°85.

⁷⁸A.D. N., Amb. Const. serie E, karton n°627, doc.n°41.

misyoner gruplar yine tarafsız ülke olan İsviçre'ye emanet edilmiştir.⁷⁹

Dini gruplar arasında gerginliğe sebep olan başka bir gelişme ise politik güçlerin etkileri yüzünden Ermenilerin Katolikliğe geçmeleridir. Karmlar sayesinde 27 Ermeni aile Katolikliği kabul etmiştir. Tabiatıyla din değiştirmeler toplum içinde husumetler meydana getiriyor ve bunun sonucunda sosyal kırılmalar oluşuyordu. Bahsettiğimiz ailelerin ekonomik açıdan kötü durumda oldukları belgede belirtilmektedir. Karmlar'ın ekonomik yardım karşılığında bu grubu Katolikleştirdiğini söylemek şu an için imkansızdır. Ancak yine belgede belirtildiğine göre ailelerin maddi açıdan kötü durumda olmalarına çare yine Karmlar tarafından bulunmuş, diğer dini gruplardan herhangi bir destek gelmemiştir.⁸⁰ Böylece mezhep değiştiren kişilerin eski mezhep mensuplarıyla kesilen sosyo ekonomik ilişkilerden uğradıkları zarar din değişimine sebep olan misyoner gruplarınca telafi yoluna gidildiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Antakya Osmanlı Devleti'nde bulunan hemen hemen tüm misyoner gruplarının faaliyet gösterdiği bir yer olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun tek istisnası Assomptionist des St Agustin grubudur. Meryem Ana'nın Antakya'yı ziyareti, Sen Piyer mağara kilisesinin varlığı, Sen Barnaba ve birçok havarinin Antakya'da bulunması bu bölgenin Hıristiyanlarca kutsal sayılmasının başlıca nedenleridir. Ayrıca jeopolitik olarak önemli bir konumda bulunmasının, kısacası Ortadoğu'nun Batı'ya açılan kapısı durumunda olmasının Misyon'un buraya yerleşmesinde de etken olduğunu söyleyebiliriz.

Misyon İsa'nın dinini yaymak için kurulmuş din devleti olan Vatikan'a bağlı bir dini örgütlenmedir. Protestan misyonerleri Vatikan dışında kendi ülkelerindeki kiliselere bağlı olarak faaliyette bulunmuştur. Misyon Katolik ve Protestan olarak iki grup halinde ve birbirinden bağımsız olarak faaliyet göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin tanıdığı hoşgörü ortamı sayesinde özgürce çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ancak 19. yy'ın sonlarından itibaren büyük devletler sömürgeci politikalarını gerçekleştirmek için misyoner gruplarını kullanmaya başlamışlar ve onları kendi çıkarlarının adeta bekçisi mesabesinde görmüşlerdir. Dolayısıyla başlangıçta sâfiyane bir biçimde dini yayma ve yaşatma amacı güden Misyon, zamanla politikleşmiş ve büyük devletlerin çıkarlarının gölgesinde faaliyet gösteren birer politik misyon şefliği durumuna dönüşmüştür.

Misyon kendi felsefesine uygun olarak Hıristiyanlığı yayma çalışmalarında da bulunmuştur. Kayıtlara göre birkaç Nusayri dışında din değiştirmeler olmamıştır. Bunun üzerine Misyon, yerel Hıristiyan unsurların mezhep değiştirmesine yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Esasen mezhep değiştirme de din değiştirme olarak Hıristiyanlıkta görülmektedir. Ortodoksluk ve Protestanlık Katolikliğe göre din kabul edilmektedir. Dini gruplar arasında özellikle Ermeniler'in daha çok din değiştirdiğini söylemek mümkündür. Protestanların Ortodokslara yönelik birleşme teklifleri başarıya ulaşmamıştır. Bunda Fransız manda yönetiminin Ortodoksların içinde buldukları ekonomik darboğazdan kurtulmalarına yardımcı olmalarının da etkisi bulunmaktadır.

Bununla birlikte Misyon'a bağlı cemaatler, Batı tarzı kurumları, Osmanlı Devleti'nde inşa ederek Batılılaşmaya katkıda bulunmuşlardır. Yabancı dilin Osmanlı'da egemen olması, Batı eğitim anlayışının yerleşmesi gibi hususlarda etkili olmuşlardır. Misyon'un etkileri ve emelleri konusunda epeyce çalışma yapılmıştır. Ancak bölge bölge daha derinlemesine misyonerlerin ve cemaatlerin faaliyetlerinin incelenmesine ihtiyaç vardır. Misyon'un

⁷⁹Jimenez, *a.g.e.*, s. 246.

⁸⁰A.D.N., Amb. Const. 627. doc. n°25.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 32 Eylül – Ekim 2012

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

anlaşılması tüm ön yargılardan uzak olmalıdır. Araştırmalar hoşgörü ortamını zedelemeyen nesnel veriler üzerine dayanmalıdır. Antakya çatışmalarının ortasında bulunmasına rağmen din kavgalarının yaşanmadığı bir bölge olarak Dünya'da haklı yerini almıştır. Bunun sebeplerini de akademik çalışmalar ışığında ortaya çıkarmak gerekir.

Kaynakça ve arşiv belgeleri

Riffier Jean, *Les œuvres françaises en Syrie 1860-1923*, Paris, l'harmattan, 2000.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.3, Ankara, 1983..

Haydaroğlu İlknur Polat, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullar*, İstanbul, Ocak yayınevi, 1983.

Dominique Jimenez, *Les mission franciscaines et la Cilicie regard d'un franciscain de terre sainte 1894-1922*, thèse de 3ème cycle, Université Jean Moulin, Lyon, 1986.

Barrès Maurice, *Enquête aux Pays du Levant*, t.2, Librairie Plon, Paris, 1934.

Bazantay Pierre, *La pénétration de l'enseignement dans le Sandjak d'Alexandrette*, thèse doctorat, Beyrouth, 1935.

Mutlu Şamil, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.

Balıkçı Nilgün, *Yabancıların okul açma hakları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim dalı, basılmamış yüksek lisans tezi, 1999.

Vahhaboğlu Hidayet, *Osmanlı'dan günümüze azınlık ve yabancı okulları*, İstanbul, Boğaziçi yay., 1997.

Demir Yaşar, "Fransız işgalinden sonra Antakya ve civarına Ermeniler'in yerleştirilmesine yönelik faaliyetler", *Genelkurmay Askeri tarih araştırmaları dergisi*, Şubat 2007.

Pinon René, *Le rapport secret du Johannes Lepsius sur les massacres d'Arménie*, Paris, ed: Payot, 1916.

Mizrahi Jean David, *Genèse de l'Etat mandataire*, Paris, édition Sorbonne, 2003.

Revue Chrétien d'Orient, Paris, 1907 (sürelî yayın)

Arşiv belgeleri

A.D.N., Beyrouth karton no 2503, doc. N°149, 7187, Beyrouth, karton no 1842, doc. n° 3773/7, Beyrouth karton no 2521, doc. N° 85/15, 80/12, Beyrouth, karton n° 2379, Beyrouth, karton n°1428, Beyrouth, karton no 2490, doc. n°18.597, Beyrouth, karton n°1842, Beyrouth, karton n°2959, doc.n°22, Beyrouth, karton n° 2384, Ambassade Constantinople. seri E, karton n° :874, n° 72, Ambassade Constantinople 85, doc. N° 28, Ambassade Constantinople, seri E, karton n°627, doc. N°11, Ambassade Constantinople seri E, n°28, doc.N° 21, Ambassade Constantinople 874, doc. N° 72, Ambassade Constantinople. 618, doc. n° 35, Ambassade Constantinople seri E, karton n°622, doc. N°13, 25, Ambassade. Constantinople 873 ; doc. n° 43 et 21, Ambassade Constantinople, seri Alexandrette, doc. N° 15, Ambassade Constantinople, karton no: 873, doc. n° piece A- G, Ambassade Constantinople karton n° 28, S.B.I.P. 6 doc. N°1463, S.B.I.P. N° 25, S.B.I.P. 6 doc. n° R. B. 4/F, S.B.I.P 9 doc. n° 9.